
XIX. SZÁZAD

„Túvel és tollal” – Női önkifejezés a viktoriánus kor irodalmában

A XIX. századi társadalmi struktúrák dinamikus átalakulása ellenére a nők helyzetében hosszú ideig nem figyelhető meg változás. Bár művelődési jogaik szélesedése megkezdődött, a „gyengébb nem” képviselői egészen az első világháború kirobbanásáig férjeik gyámkodásának voltak alárendelve. Az 1800-as évek második felének nőideáljából odaadó feleség és szerető anya vált, aki családjá társadalmi hovatartozásától függően munkát vállalt, vagy arisztokrata férje mellett afféle kirakatbabaként szerepelt. Amíg a szegényebb rétegek nőtagjai sok esetben éjjel-nappal a gyárakban robotoltak, az előkelő hölgyek legfontosabb feladata az volt, hogy öltözködésükkel, külső megjelenésükkel férjeik gazdagságát, rangját és hatalmát reprezentálják.

Christine Bayles Kortsch az egyesült államokbeli Eastern University Anglisztika Intézetében oktat XVIII–XIX. századi angol irodalom- és kultúrtörténetet. A viktoriánus kor irodalmán, viselettörténetén, illetve a romantikus regények strukturális analógiáinak vizsgálatán kívül Kortsch kutatási területéhez tartozik a XIX. században alkotó nőírók munkásságának feltérképezése, különös tekintettel azon sémákra, melyekkel saját nemük képviselőit ábrázolták műveikben.

Dress Culture in Late Victorian Women’s Fiction című könyvében Kortsch az írott- és vizuális kultúra termékeire támaszkodva mutatja be a nők identitásválságát – és az ebből való kiútkeresésüket – a XIX. század végének Angliájában. A szerző meglátása szerint az öltözködéskultúrával kapcsolatos témák alapvető eszközként szolgáltak a *fin de siècle* korszakában publikáló írónőknek arra, hogy sikeresen szólítsák meg – leginkább saját nemük képviselőiből álló – olvasóközönségüket. Hipotézise szerint a „gyengébb nem” körében az ún. „kettős műveltség” jelensége figyelhető meg, mely az írás – vagyis az irodalom –, illetve a varrás és a kézimunka – tehát az anyagi kultúra – közötti elválaszthatatlan kapcsolaton alapszik. Ezt a könyv fejezetei során számos perspektívából közelítve igyekszik igazolni.

Kortsch a század utolsó két évtizedében tevékenykedő írók regényeit és novelláit elemezve mutat rá a nyomtatott kultúra, illetőleg az öltözködés és a divat között megfigyelhető szoros kölcsönhatásokra, összefüggésekre. A kötetben felsorakoztatott női alkotók¹ – többek között Margaret Oliphant, Gertrude Dix, Olive Schreiner, valamint Ella Heptworth Dixon – mellett helyet kaptak a korszak férfi szerzőinek – Oscar Wild és G. B. Shaw – azon művei is, melyekben a női egyéniségek hangsúlyosabban jelennek meg. Kortsch célja, hogy kiemelve a női szerepek szerteágazó és komplex mi-voltát, így a szépirodalmi alkotások mellett korabeli angol periodikákban fellelhető cikkeket, illusztrációkat, továbbá nőknek szóló reklámokat, hirdetések is beemel könyvébe. A londoni Viktória és Albert Múzeum textilkiállításának egyes darabjait vizsgálva gazdag és eleven képet fest a századvég irodalmának, valamint öltözködési kultúrájának összefonódó szálairól.

Szerkezetét tekintve a könyv öt fontos logikai egységre tagolódik. Kiindulási pontként az egyik legkorábbi modern női író, Olive Schreiner regénye szolgál.² Ebben a varrás gyakorlata metaforaként jelenik meg, hiszen a hölgyek önkifejezését segíti egy olyan világban, melyben leginkább férfiak hallatták a hangjukat. Az irodalom és a viktoriánus társadalom közötti kapcsolódási pontokat keresve, s rendkívül szemléletes példákat felsorakoztatva Kortsch párhuzamot von a tüvel, illetve tollal dolgozó asszonyok élete között. Az iparművészet és a kreatív írás szoros összefonódását hímzésmin-ták is illusztrálják: egy Sussex-ből származó munkásnő kézimunkáit látva – melyeken a nő élettörténete elevenedik meg – válik az olvasó számára nyilvánvalóvá, hogy a textíliába hímzett szöveg olyan, akár egy naplóbe-jegyzés.

A második egység a nők oktatásában és művelődésében bekövetkező változásokat sorakoztatja fel, az 1870-ben és 1891-ben elfogadott törvények középpontba helyezésével. A XIX. század közepéig a lányok szocializációjának alappilléreként az szolgált, hogy függő, leendő férjüknél mindenben engedelmeskedő „bábukat” neveljenek. A házasság intézményét elutasítók a szigorú viktoriánus erkölcsök értelmében bukkant nővé váltak, s a társadalom kitaszította őket, vagy Charlotte Brontë hősnőjét követve nemesi családoknál elhelyezkedhettek nevelőnőként, ami viszont ritkán jelentett garanciát a biztos megélhetésre. Az 1800-as évek második felének kedvező változásai nyomán a nők először alap- és középfokú tanulmányok

1. Őket a feminista Sarah Grand 1894-ben napvilágot látott cikke nyomán definiáljuk New Women-ként.

2. Olive Schreiner (1855–1920); 1873-ban befejezett *From Man to Man* című regényét csak halála után, 1926-ban adták ki.

folytatására kaptak lehetőséget, a századfordulón pedig már az egyetemek is megnyitották előttük kapuikat. Ez a folyamat azért lényeges, mert a nők identitástudatának formálásában – emellett az emancipációjukkal kapcsolatos törekvések alakulásában is – kulcsszerepet játszott a tanulás.

A női nem iskoláztatásában végbemenő gyökeres átalakulás ellenére a varrás továbbra is nevelésük legerősebb pillére maradt. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy a XIX. századi regények többségében felbukkannak a kézimunkázni, horgolni vagy éppen kötni tudó nők. Álláspontjának igazolásához a szerző Ella Hepworth Dixon és Elisabeth Gaskell regényei mellett korabeli folyóiratok – például az *Englishwomen's Domestic Magazine* – cikkeit is felhasználta. Véleménye szerint a századvég írói tudatosan szerepeltettek alkotásaikban a varrás képességének birtokában lévő figurákat, mellyel céljuk valamiféle képzeletbeli közösség kiépítése volt a regények szereplői és olvasói között. Nem véletlen tehát, hogy Elisabeth Gaskell hősnője, Mary Barton karakterének alapvető vonásaként kézügyességét és varrni tudását emeli ki.

Kortsch munkájának leghosszabb fejezetét a korszak leggyűlöltebb ruhadarabjának, a fűző történetének szenteli. A fehérnemű XIX. századi „tündöklésének” – és „bukásának” – részletes tárgyalása a szerző interpretációjában azért elengedhetetlen, mert a mai kor olvasója kizárólag ennek fényében értheti meg, hogy az írók miért öltöztették műveik szereplőit természetellenes, ízléstelen, sőt sok esetben egészségkárosodást okozó maszkarákba. Oscar Wilde komédiái mellett bepillanthatunk Mary Eliza Haweis cikksorozatába, aki a természetes emberi alak megőrzését tekintette a legalapvetőbb öltözködési szabálynak. Míg a női írók és szüfrazsettek kínzóeszköznek tekintették a fűzőt, s viselésének elvetéséért küzdöttek, több alkotó – Sarah Grand és Olive Schreiner – tartott a „női páncéllal” kapcsolatos egyértelmű állásfoglalástól. A „fűző-kérdés” alakulásáról komplex képet kapunk a folyóiratokban közzétett fűzőreklámokból és hirdetésekből, továbbá képzőművészeti alkotásokból, de Kortsch több századvégi orvos álláspontját is elének tárja.

A modern iparosodás előrehaladásával az angol nők tömegesen hagyták el otthonaikat, és vállaltak munkát gyárakban, szakosított üzletekben vagy áruházakban. Az 1870-es évektől kezdve számos olyan foglalkozás – például újságírói pálya – nyílt meg a hölgyek előtt, amelyben korábban kizárólag a férfiak domináltak.

A szabásból, varrásból élő munkásasszonyok, illetve írói tevékenységet folytató nők mindennapjait Margaret Oliphant és Ella Hepworth Dixon művei tárják az olvasó elé. Oliphant hősnőjének, Kirsteen Douglas-nak sikerei

egy olyan utópiát körvonalaznak, melyben a nők már nem csupán értékes árucikként vannak jelen, hanem férjeik gyámkodása alól kikerülve financiálisan függetlenné válhatnak, s a társadalomban akár vezető szerepet is betölthetnek. Dixon és regénye főszereplőjének – Mary Erle-nek – sorsa pedig összekapcsolódik, hiszen mindketten újságíróként igyekeztek érvényesülni az 1880-as évek végén. Az írónők megítélése ekkor még rendkívül ambivalensnek tekinthető, hiszen amellett, hogy néhányan tiszteletre méltó középosztálybeliként tekintettek rájuk, a legtöbben mégis a törtetőket látták bennük, akik a férfiak befolyását fenyegetve egyre magasabbra kívántak kapaszkodni a társadalmi ranglétrán.

A mű olvasmányos, szerzőjének stílusa könnyed, bizonyos helyeken azonban túlságosan terjengős. A téma művészet- és kultúrtörténeti szempontjai mellett a női lét történelmi, illetve szociológiai aspektusaira is rávilágít. Kortsch ezzel hívja fel az olvasó figyelmét arra, hogy a nőtörténelem nem szemlélhető homogén egységként, hiszen a nők életének sajátosságai nem csak kultúránként és etnikumonként, hanem társadalmi csoportonként is fontos eltéréseket mutatnak. A könyv sokszínűségéhez jelentős mértékben hozzájárul, hogy Christine Bayles Kortsch a közép- és felső osztályokhoz tartozó hölgyeken kívül a munkásasszonyok nemi identitásának – s e tekintetben a korszak során bekövetkező változások – felvázolására is kísérletet tesz.

Jelen kötet különleges értéke, hogy a szerző ezúttal nem a nők választójogi harcának állomásait kívánja részletesen illusztrálni, s nem célja a feminizmus gyökereinek megkeresése sem. Ezzel szemben egy átfogó kép közvetítésére törekszik arról, hogy a viktoriánus társadalom nőtagjai miként látták – és miként kívánták láttatni – önmagukat, s ezt a képet milyen eszközökkel interpretálták a kívüllág irányában. A mű legfontosabb üzenetét pedig Christine Bayles Kortsch azon megállapítása hordozza, mely szerint a női nem nagymértékben hozzájárult a XIX. század végi brit kultúra és társadalom formálódásához.

Christine Bayles Kortsch: *Dress Culture in Late Victorian Women's Fiction: Literacy, Textiles, and Activism* (Öltözködési kultúra a késői viktoriánus kor női irodalmában. Irodalom, textíliák és tevékenységek). Ashgate Publishing. Farnham, 2009. 201.

Czeferner Dóra